

Műveltség és társadalmi szerepek: az arisztokrácia változó társadalmi szerepe Középkori szekció (Bárány Attila)

Attila Bárány (University of Debrecen, Hungary)

A magyar arisztokrácia nyugati kapcsolatai a Zsigmond-korban

Tanulmányomban azt vizsgálom, a 14-15. században születő nyugat-európai arisztokrácia fejlődési sajátosságai milyen hatással voltak a magyar bárói társadalomra. Elsősorban ikonográfiai források – a döntően sírköveken megjelenő címerábrázolások, fejedelmi lovagrendi dinasztikus devizák, rendjelvények, insigniumok, emblémák – alapján tekintem át, mennyiben voltak hatással a bárók életmódjára, anyagi kultúrájára, mit jelentett például egy-egy nyugati uralkodóház adománya, hogyan váltak azok a magyar Sárkányrendnél is magasabb státusszimbólummá – gondolok itt például az Aranygyapjas-rendre. Körbejáróm, mentalitás- és életmód-történeti szempontból hogyan kezdték követni a magyar arisztokraták a nyugat-európai mintákat, miért és hogyan ábrázoltattak különösen dinasztikus emblémákat címerpajzsokon, sírköveken. A fejedelmi rendeken kívül maga egy-egy Magyarországon tartózkodó nyugati arisztokrata is hatással lehetett címerhasználatával a magyar heraldikai gyakorlatra – erre lehet példa a budai ún. Châtillon-sírkő. A Zsigmond udvarában tartózkodó nyugati, francia, itáliai, hispániai arisztokraták hatással lehettek a magyar arisztokrata kultúrára is – például Dom Pedro portugál herceg vagy Pomerániai Erik dán király. E kapcsolatok azonban írásos források szűkössége miatt döntően ikonográfiai források alapján kutathatóak.

The Western Relations of the Hungarian Aristocracy in the Age of King Sigismund

I seek to explore the how the mainstream developments of later medieval Western European aristocracy affected Hungarian higher nobility, especially in the field of representation and status, through the medium of the usage of the insignia of monarchical orders, dynastic devizes, liveries, emblems, badges. The paper investigates the progress of status consciousness in the spheres of material culture and way of living. Prime focus will be given to iconographic evidence on e.g. coats of arms on e.g. tombstones (“the Châtillon one”), residences, weapons etc. A major issue is how and in what way Hungarian nobles started to follow Western European patterns, shedding light to different models of self-representation. The roots of the change in self-consciousness and behavioral development can be traced back to royal visits to Western European courts, mainly in the 15th century, where members of entourages spent several weeks on missions in courts from Westminster to Paris. The effects of personal perception and experience is laid great stress on.

Roman Czaja (Nicolaus Copernicus University, Poland)

The patriciate in the Hanseatic towns in the late Middle Ages: social mobility and social identity

The aim of this article is explanation the extent to which the ruling groups in the hanseatic towns tried to mark their social distinctiveness. In the first part of the article presented a problem of the accuracy of the term “patriciate” to refer to ruling classes in medieval hanseatic towns. In the older research was negated the existence of the patriciate in hanseatic towns due to significant mobility among families whose members belonged to town councils and a lack of legal limitations. Autor stressed the historical nature of the term social mobility. In the research of this problem next to the statistical analysis should also be taken into account the social image of the group and perception of social mobility. According to the author the real social mobility had no significant influence on the formation of the patriciate. The decisive role in the process of forming ruling classes has been ascribed to forms of creating a community. Author analyzes the role of so-called elitist patriciate associations. During 15th c. increased the significance of social fraternities in marking of social the separation of the ruling group. However, it must be remembered that the social function of this form of association was dynamic and the image of the institution in its later form differed from its original image. It should be noted, however, that the patriciate guilds were not in the cities of the Hanseatic widespread. The greater impact on the formation of social identity of patricians had own representation of the town council as a community in the town social space. Its expression was communication processes, religious activities, and social life. The paper also identifies a process of formal (legal) distinction of social marking patricians, this phenomenon on a larger scale appears in the sixteenth century.

István Draskóczy (Eötvös Loránd Universität, Ungarn)

Die Familie Szapolyai und der Handel in Oberungarn um die Wende des 15. und 16. Jahrhunderts

Wirtschaftspolitik des Hochadels? Wirtschaftspolitik der Familie Szapolyai vor Mohács
(Főnemesi gazdaságpolitika? A Szapolyaiak gazdaságpolitikája Mohács előtt)

Der Beitrag prüft die Frage, wie die Familie Szapolyai den Außenhandel in Ungarn beeinflusste. Es ist zu sagen, dass die Maßnahmen der Familie die Entwicklung des Außenhandels zwischen Polen und Ungarn fördern. Die Familie hatte in Oberungarn (heute Slowakei) enorme Grundbesitze. In den Jahren 1490 besaß István Szapolyai einen bedeutenden Teil der Dreißigstämter in Ungarn. Davon sind die oberungarischen Hauptdreißigstämter in Trentschin und Arwa ganz bestimmt in der ersten beiden Jahrzehnten des 16. Jahrhunderts in den Händen der Familie geblieben. Zu dem Hauptdreißigstamt in Trentschin gehörten so wichtige Städte, Zollstätten, wie Tyrnau, Skalitz und Sillein, deren Dreißigstämter die Ausfuhr von Vieh und Kupfer verzollten. Durch Arwa wurden Blei und Salz aus Polen nach Ungarn eingeführt, und Kupfer aus Ungarn nach Polen exportiert. Die Unternehmung Fugger-Thurzó transportierte Kupfer nach Schlesien und Polen durch die Dreißigstbezirke Trentschin und Arwa. Am Ende des 15. und am Anfang des 16. Jahrhunderts erhöhte sich der Außenhandel über diese zwei Gegenden, der das Vermögen der Familie Szapolyai bereicherte. István Szapolyai und seine Witwe, Hedwig gewährten der Unternehmung Fugger-Thurzó verschiedene Zollvergünstigungen. In den Jahren 1510 ließ János Szapolyai eine neue Strasse durch Arwa nach Polen bauen, durch die auch die großen Troßwagen (mit Kupfer) verkehren konnten. Das verletzte die Stadt Kaschau (im nordöstlichen Teil Oberungarns). Kaschau hatte nämlich ein Stapelrecht mit Strassenzwang, mit deren Hilfe sie den Warentransport zwischen Polen und Ungarn kontrollierte. Gegen der Szapolyais konnte die Stadt keine Bautätigkeit in Arwa verhindern. So benutzten die Polen die neue Strasse, und sie fuhren durch diese Strasse in die Hauptstadt, nach Ofen leichter, als früher.

Klaus van Eickels (University of Bamberg, Germany)

Military Orders and their importance for the demonstration of noble status in the later Middle Ages

(A katonai lovagrendek és a jelentőségük a nemesi státusz demonstrálásában a későközépkorban)

Jean-Luc Fray (Université Blaise Pascal, France)

Le mécénat artistique des ducs de Bourbon (XVe et début XVIe), entre culture du Nord, Italie et France centrale

Issus d'une famille de petits seigneurs implantés dès la fin du Xe siècle aux confins des diocèses de Clermont, Autun, Bourges et Nevers, devenus dès la fin du XIIe siècle des auxiliaires zélés de la royauté capétienne pour le contrôle de la France centrale, les Bourbon accèdent au premier plan de l'aristocratie française par le mariage, en 1272, de l'héritière avec Robert de Clermont, l'un des fils de saint Louis, et par l'élévation de la seigneurie, en 1327, au rang de duché. Une politique matrimoniale habile permet ensuite aux ducs de Bourbon de mettre la main sur le Forez, le Beaujolais et l'Auvergne et de constituer ce que l'on a pu appeler « l'Etat bourbonnais », une des dernières – au côté de « l'Etat flamand bourguignon » et des possessions angevines - principautés territoriales princières au sein du royaume de France : les Etats de Charles III de Bourbon seront confisquées en 1523 par le roi François Ier sous l'accusation de trahison.

Moins riches et moins brillants que leurs voisins bourguignons – une principauté qui tombe en 1477 avec la mort brutale de Charles le Téméraire – moins « européens » que la « construction angevine », les Etats de Bourbon et leur capitale - la modeste ville de Moulins, sur l'Allier - vont toutefois se révéler parfaitement intégrés aux courants culturels et artistiques qui caractérisent l'Europe occidentale du XVe et du début du XVIe siècle. Voisins de la Bourgogne, souvent présents à Paris pour le service du roi, les ducs savent attirer à eux une part de la circulation des artistes du Nord (flamands, brabançons, limbourgeois) au XVe siècle et des artistes florentins au début du XVIe siècle. Leur exemple influe sur leurs officiers, voire sur les plus novateurs des bourgeois de leurs villes, dont les initiatives, si elles paraissent plus modestes et plus tardives que celles de l'entourage des ducs de Bourgogne, contribuent à acclimater de nouveaux goûts dans une partie du royaume longtemps considérée comme vivant à l'écart.

Attila Györkös (Université de Debrecen, Hongrie)

Kalandor vagy nemzeti hős? Frangepán Kristóf, egy reneszánsz főúr a 16. század elején

Frangepán Kristóf ama későközépkori magyar arisztokraták közé tartozik, akik a reneszánsz életideált nem külföldi egyetemi tanulmányokban elmélyedve, humanista tudósként, hanem sokkal hétköznapibb módon, katonaként valósították meg.

Horvát-magyar főúrként, a dalmát-szlavón Veglia, Modrus és Zengg grófjaként igen mozgalmas karriert futott be. Habsburg-párti hadvezérként részt vett a Velence-ellenes cambrai-i liga háborúiban, majd éveket töltött a Signoria fogságában, de máig rejtélyes körülmények között megszökött onnan. Harcolt Németalföldön V. Károly oldalán a franciák ellen, majd megbízást kapott I. Ferenc királytól egy Habsburgok elleni hadsereg felszerelésére. Mindeközben mecénásként támogatta Albrecht Dürer tanítványát, Jan van Scorelt egy oltárkép elkészítésére ausztriai várában, Obervellach-ban. Ennek köszönhetően ő az egyike azon kevés korabeli magyar arisztokratáknak, akikről sematizálástól mentes, hiteles portréval rendelkezünk. Megvádolták azzal, hogy a törökkel szövetségbe Ausztria déli tartományaira tört, de ő volt az, aki felmentette Jajca várát a boszniai pasa ostroma alól. Habsburg pénzen védelmezte tartományait, de Mohács után mégis Szapolyai oldalára állt, s János király ügyéért halt meg 1527-ben.

Személyét a magyar történetírásban azóta is ellentmondásos véleményekkel illetik: „a kor egyik legtehetségesebb zsoldosvezére”, „a 16. századi condottierinek példányképe”, nemzeti hős, aki a mohácsi csata után egyedül biztosította seregével a Dunántúl védelmét.

Egy bonyolult kor ellentmondásos személyisége. A későközépkori arisztokrácia változó arcainak, szerepeinek egyik reprezentánsa.

Aventurier sans scrupule ou héros national? La carrière de Christophe Frangepan, aristocrate de la Renaissance

Christophe Frangepan fut un des rares magnats hongrois qui ont vécu l'idéal de la Renaissance en leur temps sans avoir fait de longues études universitaires en Italie ou touché à la bibliophilie humaniste, mais qui ont réalisé une carrière militaire et une façon à vivre que l'on pourrait facilement décrire comme machiavélique.

Aristocrate croato-hongrois, comte de Veglia, Modrus et Zengg en Dalmatie, il a conduit une carrière très mouvementée. Chef de guerre aux côtés des Habsbourg, il participa aux combats de la Ligue de Cambrai, passa des années dans les prisons de la Seigneurie vénitienne d'où il réussit enfin à s'enfuir. Il lutta, soldé par Charles Quint, aux Pays-Bas contre les Valois, puis François Ier l'engagea dans sa campagne de Pavie. Mécène, il commanda à Jan van Scorel, peintre de l'atelier d'Albrecht Dürer, un triptyque pour la chapelle de son château autrichien, Obervellach. Grâce à lui, nous possédons un des rares portraits réalistes d'un aristocrate hongrois de l'époque. Accusé de s'allier aux Turcs pour ravager les parties méridionales de l'Autriche, c'est pourtant lui qui libéra la ville de Jajca du siège mis par le pacha de Bosnie. Il défendit ses territoires contre les Ottomans en profitant de l'aide financière de Ferdinand Ier mais, après la bataille de Mohács, il devint partisan de Szapolyai et trouva la mort en 1527 luttant pour la cause de Jean Ier de Hongrie.

Son personnage, malgré tout mal connu, suscita dans l'historiographie hongroise des avis forts contradictoires: „un des meilleurs *Landsknechts* de l'époque”, „l'exemple des *condottieri* du XVIe siècle”, „héros national”, étant le seul à protéger efficacement la Trans-Danubie après la bataille perdue à Mohács.

Un personnage contradictoire dans une époque mouvementée. Un des meilleurs représentants de la transformation des attitudes de l'aristocratie hongroise de l'époque de la Renaissance.

Antonín Kalous (Palacky University, Czech Republic)

Bohemian and Moravian higher nobility in the confessional conflicts of the fifteenth century. Role of estates and confessional and social context

(Cseh és morva főnemesség a 15. század vallási konfliktusaiban. A birtokok szerepe a vallási és társadalmi kontextusban)

The political and social situation of the Czech lands after the Hussite revolution was very specific in the context of the late medieval European society, but not exceptional. Still, the development of the Estates in Bohemia and especially in Moravia was linked to various, not only religious, element, which formed the political institutions of the lands in the fifteenth century. The even more specific situation of Moravia was not linked only to the Hussite revolution and Hussite wars, but also to the fact, that the land was missing a resident landlord since 1411. The result was an improved position of the Estates and after the troubled 1460s it was absolutely clear that the most important element was the land consciousness, which formed all the common actions of the Estates, as might be seen with the government of Matthias Corvinus in Moravia as well as the external relations of the Estates. The paper will be dedicated to the development of such political arrangement in Moravia.

Borbála Kelényi (Eötvös Loránd University, Hungary)

Magyar arisztokrata asszonyok végrendeletei a késő középkorból

A nőtörténet kutatása magyar viszonylatban nem tartozik a legnépszerűbbek közé, szemben a nyugat-európai gyakorlatban oly elterjedt gender studies műfajával. Kiemelendő, hogy a témával már a 20. század elején foglalkozott Takács Sándor Magyar nagyasszonyok c. mára kevésbé ismert művében, melyhez hazai és bécsi levéltári kutatásait használta fel. Manapság a nők történetének vizsgálata általában az egyes családok történetének kutatása kapcsán kerül elő, illetve polgárság és városok történetének elemzői (ld. Szende Katalin) foglalkoznak vele. Jelen előadásban közel húsz késő középkori magyar arisztokrata asszony végrendeletén keresztül szeretném bemutatni életüket és mindennapjaikat, vallásosságukat, illetve családi és társadalmi kapcsolataikat. A legismertebb közülük a mohácsi csata magyar áldozatait eltemettető Kanizsai Dorottya, aki nemcsak saját családjá, de két nádori tisztet betöltő férje (Geréb Péter, Perényi Imre) révén is a legrangosabbak közé számított. Az asszonyok testamentumai egyes szerencsés esetekben összevethetők férjeikével, vagy a család más férfitagjával. Ezen felül a kifejezetten nőkhöz kapcsolódó források között megemlítendő hozományjegyzékek (a legismertebb Drágfi Mária magyar nyelvű lajstroma) segítik a kutatást.

Hungarian Aristocratic Women's Last Wills from the Late Middle Ages

Researches into women's history do not belong to the most popular themes in Hungary however gender studies are very widespread in the West-European practice. It must be emphasized that the matter was dealt in the early 20th century by Sándor Takács, whose book, *Hungarian Noble Women* is less-known nowadays, nevertheless, it was based on his archival researches in Hungary and Vienna. Nowadays the examination of women's history generally appears in genealogical works and in the researches into citizens and cities (f.e. Katalin Szende).

This presentation describes the aristocratic women's life, their everyday and religiosity or their familiar and social relationships via almost twenty testaments. The best-known among them is Dorottya Kanizsai, who made the Hungarian victims of the battle in Mohács buried. She belonged to the most prestigious circles not only because of her own family but also because of her two husbands' (Péter Geréb, Imre Perényi), both of them were palatines. In some lucky cases the wife's last will can be compared with the testament of her husband or of another member of the family. The researches can be supported with dowry lists (the best-known of them is Mária Drágfi's in Hungarian), which must be mentioned as the sources connected exclusively with women.

Lupescu Makó Mária (Babeş-Bolyai Egyetem, Románia)

Nemesi testálók kegyes adományai a késő középkori Erdélyben

A középkori végrendelkező egyaránt gondolt szeretteire és saját lelki üdvére, amikor testamentumát elkészít(t)ette. Ez utóbbit illetően különösen gondos volt, nagy figyelmet fordított arra, hogy a túlvilági életét jelentős mértékben befolyásolni tudó személyek, pontosabban a szerzetesek megfelelő mértékben részesüljenek hagyatékából. Jól tudott, hogy a leghatékonyabb közvetítők a késő középkorban a koldulórendi szerzetesek voltak, és nem volt ez másként Erdélyben sem. Ezért a testálók ingó és ingatlan javakat egyaránt hagytak a kolostorokra és lakóikra. Előadásomban az erdélyi domonkos kolostorok nemesi testálóit és adományait vizsgálom, különös hangsúlyt fektetve az adományok későbbi sorsának elemzésére.

Pious donations of the Transylvanian Noble Testators in the Late Middle Ages

Last wills and testaments in medieval Transylvania expressed people's wishes, attitudes and intentions with respect to both worldly and otherworldly matters. They reflected attitudes towards other family members, to property, to life and death, and to communities. Most wills contained bequests for the soul which were to assist the deceased's passage into the world beyond. Making implicit, testators created a donations contract under which they both offered and received certain benefits. In offering different gifts to the mendicants, the most efficacious intercessors in the Middle Ages, the testators demonstrated their belief that such pious acts were themselves a useful way to gain entrance to Heaven. Thus, in my paper I shall focus on the analysis of the Transylvanian noble testators and on the bequests made by them to the mendicants in the Middle Ages.

Lupescu Radu (Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Románia)

Társadalmi rétegződés és heraldikai kultúra Erdélyben a 15-16. században

A 15. század a középkori címerhasználat teljes palettáját felölelő korszakát jelentette. A heraldika látványos intenzitással tört magának utat a nemesség mindennapjaiba és az írásos ügyintézés hitelesítésén túlmenően immár a reprezentáció fontos eszközévé vált. A címerek használata nem csak széles körben elterjedt, hanem egyre bonyolultabb kompozíciók formájában a középkori nemesi és egyházi társadalom rétegződését és struktúráját volt hivatott képi formában megjeleníteni. Dolgozatomban a címerhasználatnak ezen útját követem nyomon a 14. század végétől egészen a 16. század elejéig Erdély területén.

Ádám Novák (University of Debrecen, Hungary)

A 15. századi magyar főúri pecséthasználat margójára

A 15. században az írásbeliség tömegessé vált, az országos méltóságot betöltő főurak pecséthasználata differenciálódott, ezért felvetülhet az autentikusság kérdése. Tudjuk, hogy az országos bírák közül például az országbíró nevében párhuzamosan több pecsétet is használhattak, hasonlóan a területi hatalommal rendelkező bánokhoz. Ez nehezíti az ilyen személyek itineráriumának elkészítését. Amennyiben csak olyan iratokat vizsgálunk meg, amelyek nem bírói hatáskörben keltek, akkor a pecsétek azonosítása könnyebbé válik. Ilyenek a sokpecsétetes oklevelek, melyeket a jelenlévő urak hatalmuk és befolyásuk jogán erősítettek meg, nem pedig hivataluknál fogva.

Korábbi előadásomban az 1439 és 1457 közötti sokpecsétetes oklevelek pecsétmutatóját a tártam a nagyközönség elé. Jelen előadásomban ennek tanulságát újabb kutatások tükrében összevetem egy-egy főúr nevében kelt összes oklevélen lévő pecséttel. Nádorok és országbírók pecséthasználatának vizsgálata túlnyúlna az előadás keretén, ezért regionális bírói hatalmat gyakorló főurak pecsétjeit vizsgálom. Korábban ezt már elvégeztem Perényi János tárnokmesterrel (1438-1458), most Rozgonyi János tárnokmester (1434-1437), Újlaki Miklós macsói bán (1438-1472), Kórógyi János macsói bán (1440-1456) és Garai László macsói bán (1431-1447) pecsétjeit vizsgálom meg.

Arra keresem a választ, hogy megfigyelhető-e következetesség pecséthasználatukban irattípus, vagy politikai pártállás tekintetében. Rámutatok arra, hogy az országnagyok pecséthasználatukon keresztül politikai pártállásukat is reprezentálhatták.

The usage of seals of Hungarian aristocrats in the 15th century

In the 15th century the literacy became widespread, the seal using of barons who hold statewide office is differenced, that is why the question of the authenticity is not clear. We are know, that in the name of some statewide judges, for example the Magister Judex Curie, were used more seal in the same time, like the banus who had local authority. This fact make difficult to create the itinerary of these barons. If we examine only kind of charters, which were dated by them personality not them authority, we can identify more easier the seals. The charters with lot of seals are kind of document, what the present magnates confirmed by them power and potency and not by them office.

In my former lecture I presented the index of charters with lots of seal between 1439 and 1457. Now I compare the result of this – in the light of the latest researching – and some charters which were dated in the name of some barons. The examine of the seal use of Palatinus and Magister Judex Curie will be to long for the lecture, so I will analyze seals of local authority barones. Former I executed this with John Perényi Magister Tavernicorum Magister (1438-1458), now I will examine John Rozgonyi Magister Tavernicorum Magister (1434-1437), Nicolas Újlaki (1438-1472), John Kórógyi (1440-1456) and Leslie Garai (1431-1447) Banus Machoiensis.

I would like to answer, there were consistency of the seal using in point of type of the document or the barons's political affiliation. I will point at barons can presented them political party affiliation with their seal using.

Pósán László (Debreceni Egyetem, Magyarország)

Ritterliche Kultur in spätmittelalterlichen Litauen
(Lovagi kultúra a középkori Litvániában)

Solymosi László (Debreceni Egyetem, Magyarország)

Konfliktuskezelés Vetési Albert egyházi és Újlaki Miklós világi földesúr birtokain

Vetési Albert veszprémi püspök (1458–1486), Korvin Mátyás király jeles diplomatája és Újlaki Miklós (1417–1477), a korszak egyik meghatározó bárója jelentős birtokállomány földesura volt. A főpapi uradalmat két vár (Veszprém, Sümeg), a püspöki székváros egy része, 74 birtok vagy birtokrész, öt pusztát és egy budavári kúria alkotta. Az uradalomban mintegy 1100 adózó jobbágy élt. A számos méltóságot viselő Újlaki Miklós ennél jóval nagyobb birtokállománnyal rendelkezett. Mintegy 30 vár volt a kezén, adózó jobbágyainak száma négyszerese lehetett a veszprémi püspökének. A két földesúr birtokai Veszprém megyében a három Újlaki kézben levő vár (Palota, Öskü és Esegvár) tájékán érintkeztek egymással. Ebben a régióban számos konfliktus alakult ki a két földesúr familiárisai és jobbágyságai között. A földesúri bíróságok, a vármegye hatósága és a királyi udvar bíróságai nem tudták orvosolni a nézeteltéréseket. Ezért Vetési Albert és Újlaki Miklós 1468-ban az általuk választott bírákra bízta az ítélezést. A három egyházi és nyolc világi személy alkotta választott bíróság jegyzőkönyvében örökítette meg döntéseit. Az előadás ezt a páratlan jegyzőkönyvet elemzi.